

Прокопенко К. О.,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу форм і методів господарювання
в агропродовольчому комплексі;
Інститут економіки та прогнозування
НАН України

ГЛОБАЛЬНІ МОДЕЛІ ПРОДОВОЛЬЧОГО СПОЖИВАННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

Вітчизняний аграрний сектор наразі досить глибоко залучений до глобальної економіки і має там високі конкурентні позиції. Це свідчить про те, що він бере активну участь у світових економічних процесах, зокрема у сфері споживання, а також, що знаходиться під впливом світових тенденцій виробництва та споживання агропродовольчої продукції. Саме тому агровиробники повинні враховувати зміни основних трендів продовольчого споживання для окремих регіонів світу та країн різного рівня економічного розвитку.

Україна має значний аграрний потенціал, у якому зацікавлений світовий ринок [1]. В останні передвоєнні роки країна займала одну з провідних позицій на світовому ринку зернових та технічних культур, і вже декілька років поспіль входила до трійки провідних експортерів зерна. Аграрний сектор стабільно забезпечував вагому частку усіх валютних надходжень від зовнішньої торгівлі держави (у 2009-2012 рр. в середньому 22%, в 2014 р. – 31%, а в 2016 р. – 42%, у 2021 р. – 41%). Обсяги відповідного імпорту були у 3,6 рази нижчими, що стабільно формувало додатне сальдо зовнішньоторговельного балансу агропродовольчої продукції. Частка агропродовольчої продукції в загальному експорті держави стабілізувалася поряд із стабільним нарощуванням агропродовольчого експорту.

Включення України до глобального аграрного процесу призвело до істотних змін у структурі сільськогосподарського виробництва. Найбільш швидке зростання показали максимально затребувані на світових ринках зернові та олійні культури. Згідно з теорією абсолютних переваг А. Сміта кожна країна відрізняється своїм кліматом, територією, ресурсами та технологією виробництва, тому повинна спеціалізуватися на виробництві того товару, який дає найбільшу вигоду у розмірі витрат на її виробництво порівняно з іншими країнами. Це приводить до відмови від виробництва нерентабельних товарів та нарощування обсягів виробництва прибуткової продукції [3]. Саме такий підхід і став причиною формування у вітчизняному агросекторі фактично моноспеціалізації.

Однак, сформована структура виробництва сільськогосподарської продукції створює певні загрози як продовольчій так і екологічній безпеці. Зменшення виробництва тваринницької продукції може посилити

імпортозалежність країни, а домінування двох основних груп культур призводить до виснаження ґрунтів та поступового зниження урожайності.

Зміни раціону харчування впливають на майбутній розвиток продовольчої системи, оскільки з розрахунку на одну калорію деякі позиції продовольства (як, наприклад, м'ясо зернової відгодівлі) вимагають значно більше ресурсів для виробництва, ніж інші. Отже дуже важливим є прогнозування схем харчування людей, які змінюватимуться через культурний, соціальний та релігійний вплив, а також економічні чинники. Це стосується, насамперед, споживання. Зараз у країнах з високим рівнем доходів споживання наближається до верхньої точки. Значне збільшення споживання м'яса, і особливо зернової відгодівлі, матиме серйозні наслідки для конкурентної боротьби за землю, воду тощо, і вплине на стійкість виробництва продовольства.

Будучи частиною глобального простору, Україна знаходиться під впливом світових процесів, серед яких слід зазначити значну зміну споживчих переваг протягом останнього десятиліття (табл. 1). Зараз тенденції у формуванні раціонів у розвинених країнах змінюються у бік стійких і здорових раціонів харчування з оптимальним споживанням калорій, які складаються з різноманітних рослинних продуктів, невеликої кількості продуктів тваринного походження. Перевага віддається ненасиченим жирам, при цьому обмежуються насичені жири та очищені злаки, виключаються продукти високого ступеня переробки, а також продукти з надлишковим вмістом цукру.

Таблиця 1

Споживчі тренди

2003	2016
Без молочних продуктів, без пшениці, зі зниженим вмістом цукру, зі зниженим вмістом жиру, без лактози, без глютену	На рослинній основі, зі зниженим вмістом м'яса, без молочних продуктів, без пшениці, без штучних добавок, без горіхів, з низьким вмістом вуглецю, без сої, без лактози, без глютену, зі зниженим вмістом жиру, натуральний, стійкий, джерело білка, без штучних підсолоджувачів, без додавання цукру, легко засвоюється

Джерело: Глобальні тенденції ринку продуктів харчування. Improving food and health. CHR Hansen.

Глобальний попит на продовольчі товари змінюється через два чинника: зростання населення веде до збільшення загального обсягу споживання продуктів харчування, а середній клас, що росте, хоче отримувати продукти вищої якості, зокрема екологічно чисті та сертифіковані.

Зокрема, згідно закону Беннетта, який полягає в тому, що при зростанні доходів люди починають споживати відносно менше крохмалистих

продуктів харчування і більше високопоживних м'ясних продуктів, масел, цукру, фруктів і овочів, країни з низьким і середнім рівнями доходу, при зростанні доходів населення, значно збільшують імпорт більш дорогих продуктів харчування, таких як м'ясо та риба, фрукти і овочі, а також харчові продукти, що пройшли технологічну обробку[2].

Дані таблиці 2 щодо різних країн за тривалий період підтверджують тенденції, описані вище.

Таблиця 2

Споживання продовольства в окремих країнах

Країна	Споживання продовольства(ккал на душу насел. в день)*		Частка рослинної продукції у споживанні, %		Частка тваринної продукції у споживанні, %	
	2000	2018	2000	2018	2000	2018
США	3755	3782	72,7	72,8	27,3	27,2
Франція	3605	3502	61,8	68,0	38,2	32,0
Бразилія	2880	3301	77,7	73,9	22,3	26,1
Китай	2814	3203	81,4	76,9	18,6	23,1
Україна	2896	3102	80,1	80,1	19,9	19,9
Нігерія	2610	2572	96,9	96,7	3,1	3,3
Індія	2380	2533	92,4	88,7	7,6	11,3
Конго	2177	2285	93,8	90,5	6,2	9,5
Руанда	1857	2188	97,2	95,3	2,8	4,7

* усереднена фізіологічна норма становить 2400 ккал

Джерело: дані FAOSTAT.

Зокрема, споживачі США цей період свої переваги не змінили. Раціон харчування населення має високу калорійність із значною часткою продукції тваринного походження та є нездоровим. Можливо, у найближчі роки тут відбудуться певні зрушення у бік більш здорового харчування, зниження калорійності раціону та збільшення частки рослинної їжі, що може суттєво вплинути на світові продовольчі ринки продукції. Франція є типовим представником розвиненої європейської країни, населення якої повністю йде у тренді здорового харчування, що проявляється у зниженні калорійності раціону та збільшенні частки рослинної їжі. Споживачі двох країн – економічних лідерів, які впливають на світовий ринок споживання і в майбутньому збережуть цей вплив, мають високу калорійність раціонів та частку тваринної продукції в раціоні. Африканські країни з дуже низьким доходом населення формують раціони споживачів на понад 90% за рахунок продуктів рослинництва, і за досліджуваний період ця частка суттєво не змінилася. Індія також наразі значно впливає на світовий продовольчий ринок, і в майбутньому її вплив тільки посилиться через зростання калорійності раціону та частки продукції тваринного походження.

Таким чином, майбутні перспективи агропродовольчого експорту в розвинені країни будуть зосереджені на органічній продукції, рослинній

продукції, яка є складовою здорового харчування та багата на вітаміни, а саме: овочах та фруктах, вирощених з дотриманням стійких технологій, бобових, м'ясі птиці та яйцях, зернових культурах нефуражного спрямування.

Однак, слід зазначити, що в регіонах, де населення страждає від недоїдання та відчуває дефіцит продуктів, покращення якості харчування багатьох груп населення часто залежить від доступу до тваринного білка. Тому зростання добробуту в цих країнах сприятиме насамперед збільшенню споживання цієї групи продуктів. З огляду на ці фактори необхідно уважно оцінювати перспективи експорту продуктів рослинного та тваринного походження з урахуванням раціонів харчування для кожної окремої групи населення, з урахуванням місцевого контексту, економічних реалій, традицій та культури.

Одним з рушійних факторів змін у глобальному споживанні є зміна цінностей та моральних позицій споживачів, що впливатиме на структуру споживання, а також на продовольчу безпеку та управління продовольчою системою [3]. Важливими аспектами є питання національних інтересів та продовольчого суверенітету, застосування сучасних технологій (наприклад, генної модифікації, нанотехнологій, клонування домашніх тварин, синтетичної біології), важливість особливо регульованих та чітко прописаних методів виробництва, наприклад, систем управління агроєкологією та подібних областей, цінність забезпечення захисту прав домашніх тварин, відносна важливість захисту екологічної стійкості та біорізноманіття, питання справедливості та взаємовигідної торгівлі.

Глобальні зміни в сфері виробництва продовольства і ведення сільського господарства зачіпають всі країни, у тому числі і Україну. Вони впливають на ситуацію в виробництві та на виробничо-збутові ланцюжки, на доходи і робочі місця, на раціон харчування, на навколишнє середовище і суспільство в цілому. Для розробки і реалізації дієвих заходів, сприяння сталому розвитку та збереження ролі на глобальному продовольчому ринку необхідне розуміння, як результати цього впливу пов'язані між собою, а зазначені вище тренди необхідно враховувати у формуванні стратегії подальшого розвитку агарного сектора України.

Список використаних джерел

1. Zinchuk, T., Kutsmus, N., Kovalchuk, O., Dankevych, V., Usiuk, T. Institutional Transformation of Ukraine's Agricultural Sector. Review of economic perspectives. 2017, Vol. 17, Issue 1, 57–80.
2. Bennett, M.K. 1941. International Contrasts in Food Consumption. Geographical Review, 31(3): 365–376.
3. Foresight. The Future of Food and Farming Executive Summary. The Government Office for Science, London, 2011. URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/atta>